

Kirveestä kirjelmöintiin

Kimmo Katajala: Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla n. 1150–1800. Historiallisia tutkimuksia 212. SKS, Helsinki 2001. 531 s.

■ Kapinat, kansannousut, kuohunnat ja mellakat ovat yhteiskuntahistorian merkkipaaluja. Niiden ympärille on kutoutunut kansanperinteen legendoja ja sankaritarinoita, niiden avulla on rakennettu identiteettiä ja tuettu poliittisia rakennelmia. Historiantutkimuksen kannalta katsottuna kapinat ovat olleet tärkeitä yhteiskunnan murroskohtia – keskeisinä, monimutkaisina ja paljon lähteitä jättäneinä tapauksina ne ovat synnyttäneet tutkimuksia, tulkintoja ja kiivaitakin debatteja. Kapinoiden kautta on päädytty keskusteluihin tavasta mieltää ja tutkia historiallisia prosesseja, lähteitä ja ihmisiä niiden takana. Kimmo Katajala on tuoreessa ja kiitetyssä teoksessaan syöksynyt tähän valtavaan karheik-

koon, purkanut tutkimuksellisia rakennelmia, tutkinut lisää ja luonut suuren tulkinnan, jota ei turhaan ole kunnioitettu Vuoden tiedekirja 2001 -palkinnolla.

Suomalainen kapina jäljittelee suomalaisen kapinan ominaisia piirteitä ja talonpoikaisen poliittisen kulttuurin luonnetta Lallista valistukseen ulottuvalla aikaperspektiivillä. Sirpaleisten kausaaliselitysten sijaan Katajala tulkitsee kapinoita niiden yhteiskunnallisessa ja mentaalisisä kehityksessä. Italialaisten mikrohistorioitsijoiden hengessä hän rakentaa niille vankan kontekstin, jossa monet ristiriitaisilta tai oudoilta näyttävät seikat näyttävät loogisina omassa perspektiivissään. Kirjoittaja ei kuitenkaan pystytä suojaamuureja tulkintansa ympärille, vaan jättää kysymyksiä ja osoittaa kartoittamattomia alueita, joihin tuleva tutkimus voi tarttua.

Katajalan teos ei ole vain lukuisia kapinoita selvittelevä tutkimus, vaan kokonaistulkinta menneestä yhteiskunnasta. Kuten Katajala toteaa, on Suomi ollut rauhallista aluetta, jossa kapinoita on ollut vähän ja ne ovat olleet pieniä. Konfliktissa ”rauhallisen” yhteiskunnan sisäiset jännitteet kuitenkin paljastuvat ja yhteiskunnan

toimintatavat näyttäytyvät. Katajalan kirja kertoo vähintään yhtä paljon ajasta, jolloin ei kapinoitu: siitä, miten yhteiskunta toimi noina pitkinä vuosisatoina, jolloin keskiajan hajanaisuudesta siirryttiin vähitellen kohti moderneja valtio- ja yhteiskuntarakenteita.

Tärkeän osan työtä muodostaa laaja vertailu muiden maiden kapinaliikkeisiin ja erityisesti Ruotsin valtakunnan muiden osien levottomuuksiin ja liikehdintään. Yleiseurooppalaiseen kontekstiinsa asetettuina suomalaisen periferian kapinat näyttävät vähemmän monumentaalina, ja niiden olennaiset piirteet tulevat paremmin esiin. Katajala analysoi myös hienosti suomalaisia kapinaliikkeitä osana ruotsalaista yhteiskuntaa, kutoen samalla tulkintaa siitä, millainen Ruotsin valtakunta eri aikoina oli, ja miten sen erillinen, mutta siihen kuitenkin kiinteästi kuuluva itäinen osa toimi osana kokonaisuutta.

Katajalan tutkimus alkaa lopusta, kustavilaisen ajan levottomuuksista. Tämän prologin jälkeen Katajala alkaa purkaa vyyhtiä alusta, maallisten ja kirkollisten valtarakenteiden vakiinnuttamisesta rautakauden lopun Suomeen. Yksinkertainen rakenteellinen ratkaisu

antaa alusta asti ymmärtää, että kyseessä on tulkinta, kaari, ei ainoastaan kapinoiden rikku-mattoman kronologinen analyysi.

Katajalan vanhojen suomalaisten kapinatutkimusten ja uudemman ruotsalaisen tutkimuksen avulla luoma synteesi Ruotsin keskiaikaisen valtakunnan luonteesta on vakuuttava. Keskiajalla maakuntien asema oli vahva ja keskusvalta heikko. Talonpojat olivat sotilaallinen voima, joka päämääräänsä ajaessaan liittoutui omia intressejään puolustavien mahtimiesten kanssa. Valtarakenteiden keskeinen jäsentäjä oli ”herran” ja ”palvelijan” välinen suhde, joka sisälsi molemminpuolisia velvoitteita. Kunniallinen herra suojeli palvelijoitaan, jotka tukivat häntä. Jos herra ei täyttänyt velvoitteitaan, suhde raukesi. Katajalan lisäksi ensi sijassa ruotsalainen Peter Reinholdsson on korostanut näiden siteiden merkitystä keskiajan yhteiskunnassa. Itse taas olen havainnut herran ja palvelijan välisten vastavuoroisten suhteiden merkityksen uuden ajan alun aatelisten kohdalla: aatelistekin olivat paitsi talopöikien isäntiä, myös itse jonkun korkeamman mahtimiehen palvelijoita. Suhteen sisältämät vastavuoroiset turvan ja suojelun vaatimukset olivat elintärkeä hajanaista yhteiskuntaa koossa pitävä voima.

Idean herran ja palvelijan välisestä eli Katajalan mukaan yhteiskunnassa pitkään uudelle ajalle. Kartanonisännän ja hänen alustalaisensa suhde ei ollut yksiselitteinen alistus- tai riistosuhde, koska kunniallisen isännän oli myös suojeltava

palvelijoitaan. Mielenkiintoista on, miten Kataja tulkitsee näiden mentaalisten rakenteiden pitkää kestoja ja niiden merkitystä 1700-luvun yhteiskunnassa. Hyvin perustein Katajala näkee 1700-luvun aatelin alustalaisten vuokrasopimukset eräänlaisina modernisoituina uskollisuudenvaloina. Katajalan teesi, joka mukaan nimenomaan *aateliset* viljelivät tätä ”feodaalista” uskollisuuskäsitystä talonpoikien rimpuilla siitä irti ja vedotessa byrokraatiaan ja lakiin, on erityisen kiehtova.

Nuijasodassa kapinoivat talonpojat eivät keskiaikaiseen tapaan enää liittoutuneet vallantavoittelijan kanssa, vaikka sitä yritettiin. Katajala näkee nuijasodan taitekohtana uuden ja vanhan yhteiskunnan välissä. Ruotsin keskitetyssä suurvallassa poliittinen kulttuuri kietoutui keskusvallan ja sen hallinnon ja byrokraatian ympärille. Katajala toteaa, että talonpojat integroitiin tähän poliittiseen koneistoon hämmästyttävän nopeasti. Aatellivallan aikana talonpojat korostivat valtiopäivien asemaa, ja isäntiään vastaan protestoivat rälssitalonpojat ajoivat järeäpäisesti asioitaan ”oikeuslaitoksen ja byrokraatian kuolettavassa syleilyssä”.

Tutkimuksesta kuultua Katajalan vuosien paneutuminen talonpoikien vastarintaan, toimintatapoihin ja poliittiseen kulttuuriin. Katajalan tutkimuksessa he ovat lihaa ja verta olevia toimijoita, joiden toiminnalla ei ole yhtä syytä ja yhtä seurausta. Talonpojat eivät ole yhtenäinen ryhmä, joka ajaisi yhteisiä intressejä pyyteettömästi ja vasta kuristavassa ah-

dingossa. He ajavat omia etujaan ja toimivat tavalla, joka ei aina lopulta osoittaudu erityisen oivalliseksi heidän päämääriensä kannalta.

Suomalainen kapina tuo hyvin esiin sen, miten maiden läänittäminen aatellisille oli valtionmuodostuksen edellytys: aateli sai palkkansa ja uuden valtiojärjestelmän lävistävä hierarkkinen, ideologinen rakenne istutettiin paikallistasolle. Katajalan tutkimus on säätyjen välisten jännitteiden ja valtionmuodostuksen historiaa. Nämä ovat historiallisen sosiologian ”kestosuosikkeja”, joita on erityisesti valtionmuodostusta käsittelevässä laajas- sa kirjallisuudessa käsitelty paljon. Katajalan kirjassa jäin hiukan kaipaamaan näitä yhteiskuntatieteilijöitä, esimerkiksi Michael Mannia tai Reinhard Bendixiä, jotka monien kollegojensa tavoin ovat analysoineet juuri kyseisiä rakenteita ja niiden muutosta.

”On korostettava, että useita selitystasoja hyödyntävässä historiallisen tapahtumisen ymmärtämisessä on väärien selitysten karsinta erityisen tärkeää”, Katajala kirjoittaa. *Suomalainen kapina* onkin teos, jossa kymmenien eri kapinoiden ja levottomuuksien vanhat ja uudet selitykset tutkitaan, puidaan ja asetetaan paikalleen. Toiset teesit saavat kyytiä, toiset eivät. Katajala on tehnyt hurjan ja kunnioitettavan älyllisen työn luodessaan näistä eri maissa ja eri aikoina esiintyneiden kapinoiden monitahoisista selitysrypeistä loogisen tulkinnan selvitelten kuin ohimennen ”feodalismia” kaltaisia pelottavia käsittevyhtejä. Vaikka kirjassa on useita

selitystasoja, punaiset langat kulkevat samaan suuntaan eivätkä katkeile.

Harmittaa hiukan, että *Suomalainen kapina* on paikoin jossain määrin ”toimittamattoman” oloinen ja sisältää turhia kieli-, paino- ym. virheitä, jotka eivät ole teoksen arvon mukaisia. Paikoin tekstiä olisi mielestäni voinut myös tiivistää – tämä on kuitenkin maakuasia. Kimmo Katajala *Suomalainen kapina* on joka tapauksessa vankka teos, jota ei tutkimustuulten vaihtuessa ihan ensimmäiseksi käydä kaatamaan.

Mirkka Lappalainen